

Fra Nansen til «Arven etter Nansen»

Harald Dag Jølle

Jeg husker godt første gang jeg las at Universitetet i Tromsø underviste i nordområde- og polarhistorie. Det var i en studiekatalog. Og jeg var student i Oslo.

Som veldig mange andre historikere i denne salen hadde jeg gått på gymnaset i Alta. Riktignok mye seinere enn *the golden generation*, som gjorde det på 1960-tallet. Jeg gikk der helt på slutten av 1980-tallet – og skoleoppholdet hadde gitt meg stor interesse for utviklingen i Sovjetunionen. Blant annet var vi på tur til Murmansk med samfunnsfagsklassen. Jeg var helt sikker på at jeg skulle bli statsviter da jeg begynte å studere i Oslo. Men jeg kunne godt tenke meg å komme nordover igjen – og da jeg litt tilfeldig så i en studiekatalog fra Universitetet i Tromsø, våren 1991, at de tilbydde et emne i nordområdestudier i historie, var saken klar. Jeg vil påstå at det var den avgjørende grunnen til at jeg begynte å studere her ved universitetet. Og kanskje også viktigste grunnen til at jeg ble i Tromsø – og at jeg ikke ble statsviter.

Men det var først på mellomfaget at fascinasjonen virkelig ble stor for polarhistorie. «Under nordlysets straal» het dette emnet. Lærerne på feltet var Jens Petter Nielsen og Einar-Arne Drivenes. Tittel på emnet hentet de fra den danske nordlyspioneren Sophus Tromholds berømte bok fra hans opphold i Kautokeino under det første polaråret i 1882–83. Og det var neppe tilfeldig valgt emnenavn for et kurs i «Nordområde-/polarhistorie». Her ble naturvitenskap og kulturbeskrivelse kombinert i samme tittel. For Tromholdt studerte – og fotograferte – ikke bare det flammende nordlyset, men også folkene han traff på vidda. Eller som undertittelen på boka viser: «Skildringer fra lappernes land». Med dette viste Einar-Arne Drivenes og Jens Petter Nielsen at de vektla vitenskapsmenns rolle i utforskinga, beskrivelsen, og inkorporeringen av det «nordliga rummet» – for å bruke navnet på et samtidig nordisk forskningsprogram for historisk polarforskning som skulle bli inspirerende for tromsømiljøet. Her deltok Robert Marc Friedman, Micael Bravo, Sverker Sörlin, Urban Wråkberg – og etter hvert Einar-Arne.

Et av perspektivene Einar-Arne var opptatt av å formidle til oss studentene, var at vitenskapsmenn hadde bidratt til en nordvending av norsk nasjonal identitet. Begeistringen etter Fridtjof Nansens suksessfulle ekspedisjoner, gjorde at forskerne ble sentrale i å fornorske polarområdene gjennom kartlegging og tilstedeværelse. «Vitenskapen ble også bestemmende

for forståelsen av Arktis», hevdet Einar-Arne. «Det var ‘gjennom vitenskapens linser bildet av det nordlige steg fram’.»

Einar-Arne har gitt meg tittelen «Fra Nansen til arven etter Nansen» for dette innlegget. Jeg skal komme tilbake til *arven*. Men kan slå fast at Nansen sto sentralt allerede på første møte med polarområde-undervisningen på instituttet. Vi hadde utdrag fra Nansens store litterære kraftanstrengelse *Nord i tåkeheimen* på pensumlista. Og for en kar med litt eventyrlyst i seg, var dette sterke ord: Nansen snakket om dragningen mot det ukjente – og den makten som lå i dette suget: «I alle strøk og til alle tider har den [makten] drevet mennesket fremad på utviklingens bane, og så længe menneskeøre hører bårebrytningen over dype have, så længe menneskeøie følger nordlysjaget over tause sneland, så længe mennesketanke søker fjerne kloder i det endeløse rum, så længe vil det ukjendtes eventyr føre menneskeånden fremad og opad.»

Men det jeg kanskje likevel husker best fra dette mellomfagstemaet, som gikk over flere år på 1990-tallet, og rekrutterte flere kandidater til å skrive polare hovedfagsoppgaver, var rollespillet vi hadde om grønlandssaken – som kulminerte med rettssaken i Haag i 1933. Vi gikk konkret til verks. Halve kullet fikk i oppdrag å argumentere for den danske posisjonen, mens vi andre sto knallhardt på den norske retten til denne folketomme flekken på nordøstgrønlands barske kyst.

Jeg fornærmer vel ingen om jeg sier at det største polare fotavtrykket her ved instituttet, var trebindsverket *Norsk polarhistorie*. Her deltok flere av tromsøhistorikerne som forfattere, som Åsa Elstad, Bjørg Evjen, Bjørn-Petter Finstad, Jens Petter Nielsen og Narve Fulsås.

Én ting var verket, som ble stort og flott. Men i all beskjedenhet vil jeg påstå at perspektivene var bredt anlagt. Innenfor utforskning, næring og vitenskap. 19 forskere skulle dykke ned i polarhistoria med nye briller. Vi hadde ønsket å tilføre nye perspektiver på de klassiske nasjonale heltefortellingene. Ishavnæringa, spesielt i Nord-Norge, skulle trekkes fram. Arktiske kulturstudier likeså. Vi skulle vise bredde – og samtidig skrive en helhetlig, integrert framstilling.

Vi var opptatt av å få med oss flere relevante fagmiljøer i Norge, både som forfattere og i redaksjonsrådet. Men det skulle ledes her fra Tromsø. Av Einar-Arne, Ketil Zachariassen og meg. Det var et flerårig forskningsprosjekt. Finansiert av NFR, UD – og blant annet det som het *Norge 2005*, som arrangerte unionsoppløsningsjubileet, for å markere at det var hundre år siden oppløsningen av unionsfellesskapet med Sverige i 1905.

Blant forfatterne var det flest historikere, men også kulturforskere og naturvitere. Ikke alle hadde polar erfaring. Verken faglig eller i praksis. Men det fikk de under prosjektet – da vi

gjennomførte tidenes forfattersamling om bord på hurtigruteskipet MS «Nordstjernen» til nordspissen av Spitsbergen.

Og vi lanserte bokverket innenfor tidsfristen. Så vidt. I 2004. Resultatet ble at «Norge behåller sin posisjon som polarnation», skal vi tro Svenska Dagbladet sin anmeldelse av verket.

Året etter, med utgangspunkt i dette prosjektet, ble det åpnet en stor utstilling på Tromsø Museum. Et samarbeid mellom Institutt for historie, UB, Tromsø museum, Statsarkivet i Tromsø, Polarmuseet og Norsk Polarinstitut. Tekstforfatter til utstillinga var Åsa Elstad, som også hadde vært sentral forfatter i bokverket. Prosjektleder var tromsøhistorikeren Johanne Raade. Denne utstillinga var samtidig én av pilarene for unionsoppløsningsjubileet. Og en stor markering av Tromsø som polarhovedstad.

Samtidig ble det utviklet nye undervisningstema på instituttet. «Erobringer av polarområdene. Vitenskap, næring og politikk» var et 1000-emne som kunne ta utgangspunkt i blodfersk forskning og pensumlitteratur fra et nytt verk. «Den skandinaviske polarforskninga» var et masteremne som spant ut av samme tanken – og med ei breiere tilnærming til polarhistoria.

I 2006 hadde vi redigert ned en engelsk ettbinds-versjon av bokverket. «Into the Ice» – som ble høytidelig overrakt til utenriksminister Jonas Gahr Støre her på campus som en del av lanseringa. Sammenfallet med Stoltenberg-regjeringas nordområdesatsing var gunstig. Mens andre forskere reiste rundt for å tigge om penger, holdt Einar-Arne og jeg foredrag om de ferdige resultatene. Likefullt utfordret Støre oss: Han mente vi måtte kjøre på og lage et eget verk om «Norsk polarpolitikk».

I 2006 ble det etablert et nytt polart samarbeid i Tromsø. Norsk Polarinstitut, Troms Fylkeskommune og Universitetet i Tromsø gikk sammen om nettstedet polarhistorie.no. Stian Bones var prosjektleder. Dette nettstedet er det fortsatt liv i. Det er nå overtatt av Norsk Polarinstitut – og skal relanseres i 2023.

I 2011 skulle det markeres at det var 100 år siden Roald Amundsen hadde nådd Sørpolen. Norsk Polarinstitut tok initiativ til et jubileumsår. Einar-Arne var med i komiteen, og fikk utvidet jubileet til også å inkludere at det i 2011 var 150 år siden Nansen ble født. Resultatet ble Nansen-Amundsenåret 2011. Det skjedde mye dette året. Men jeg vil her trekke fram at tromsøhistorikere reiste til hovedstaden og dominerte programmet på et storslagent Nansen-seminar i Universitetets Aula. Med påfølgende invitasjon fra kongen til slottsmiddag på Akershus festning.

Jeg kan røpe at min fortelling her, er en «rise and fall»-historie. Og jeg tror denne 10. oktober 2011 i Oslo kan symbolisere høydepunktet for polarhistoria for historikermiljøet ved Universitet i Tromsø.

Etter 2011 har det nok forvitret litt. Vi må nok innse det. Rett nok utarbeidet Stian, Einar-Arne og jeg ei prosjektskisse om Norsk polarpolitikk, som fikk støtte av Forskningsrådet og UD i 2013. Et nytt landslag ble samlet. Det er gjort mye bra arbeid i prosjektet. Men resultatet foreligger ikke enda. Jeg skal ikke dele ut skyld for at det ikke foreligger, men jeg er en av sydebukkene. Trass i at arbeidet egentlig har kommet langt.

Så tilbake til tittelen: «Fra Nansen til arven etter Nansen». Den er neppe tilfeldig valgt. For «Arven etter Nansen» er et storstilt forskningsprosjekt, hvor initiativet ble tatt i Tromsø. Ifølge egen markedsføring er det et landslag av forskere som skal utforske det sørlige Polhavet og Barentshavet. Men til tross for navnet, er de involverte utvilsomt mer opptatt av å trekke de stolte linjene tilbake til vitenskapelige storheter som Nansen, enn å bruke en historisk innsikt til å sette seg inn i problemkompleksene, forutsetningene og bidragene til Nansen og hans samtidige. Det er ikke mye, om noe, av prosjektets totalbudsjett på 740 millioner kroner som blir brukt til vitenskapshistorie eller andre historiske analyser – som kunne ha undersøkt og utfordret hva som er «arven» etter Nansen. Og det er absolutt ingenting på prosjektets omfattende hjemmeside som røper en historisk interesse.

Det er flott å bruke Nansen til å merkevarebygge, for all del, men har denne navnedroppinga noen konsekvens for selve prosjektet? Er Nansen noe annet enn et navn for de 280 involverte forskerne, teknikerne og studentene? Dette kan kanskje defineres som et lite nederlag for oss historikere; at vi ikke har klart å overbevise naturviterne, selv ikke på vårt eget universitet, om at vi må være med og være innholdsleverandører for naturviterne som skal ut og smykke seg med historia. Vi burde ha gitt litt voksenopplæring til naturviterne; gitt dem litt forståelse av hva Nansen og hans vitenskapelige samtidig var opptatt av – og hvilken rolle polarvitenskapen har spilt i historien.

Vi har nok mistet litt av hegemoniet i formidling av polarhistorie. Det er bare å innse det. I tillegg har det kommet aktive polarstemmer her i Tromsø, utenfor instituttet. Litteraturvitere her på UiT har hatt flere store, viktige forskningsprosjekt. Om arktiske diskurser og arktiske moderniteter. Og i fjor kom to bøker om polare kvinner, og polare maskuliniteter. Begge skrevet av tromsøforskere som ikke er tilknyttet institutt for historie. Også på utstillingsfronten er det mulig å si at det har vært en utvikling fra den store breie fortellinga om det polares rolle i nasjonen – til det skeives plass i polarhistorien.

Men mest alvorlig er det likevel at det ikke lenger foregår undervisning i polarhistorie her ved instituttet. Det har det ikke gjort på flere år. Hvordan skal vi rekruttere de som skal videreføre «arven etter Drivenes» om de ikke skoles med en grundig innføring i hvordan fascinasjon, vitenskap, næring og politikk har gått hånd i hånd – og hvilken rolle polarområdene har hatt i utviklingen av nasjonen Norge?